

“TBMM’YE ÇAĞRI” GİDERİM KARARLARININ İŞLEVSİZLİĞİ VE BU KARARLARA İŞLEVSİLLİK KAZANDIRILMASI AMACIYLA GETİRİLEN ÖNERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

THE DYSFUNCTIONALITY OF THE “CALL TO THE GNAT” REPARATION RESOLUTIONS AND EVALUATION OF PROPOSED SOLUTIONS

Özge KARAHAN^{2,3}

ÖZET

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru yolu çerçevesinde yapılan bir incelemede bir idari işlem veya eylemin yahut bir yargı kararının dayandığı yasama işleminin Anayasa’ya aykırı görülmesi durumunda, buna ilişkin kararları Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmektedir. Bu bildirimler, Anayasa Mahkemesince “TBMM’ye çağrı” giderim türüne ilişkin kararlar olarak nitelendirilmektedir. Bu kararlarla amaçlanan, bir mevzuat çalışmasının başlaması ile yapısal sorunun çözülmesidir. Ancak bu kararlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliğince Anayasa Mahkemesine iade edilmektedir. Çalışma’da, bu “çağrıya” ilişkin kararlara Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından verilen cevap, gerekçeleri ile birlikte incelenmiştir. Ayrıca hâlihazırda işlevsiz olarak görülen bu kararlara işlevsellik kazandırılabilmesi amacıyla öğretilerde ortaya atılan bazı görüşler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru, TBMM’ye Çağrı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yasama İşlemi.

1 Araştırma Makalesi

Makale gönderim tarihi: 22.07.2022

Makale kabul tarihi: 07.11.2022

2 Yasama Uzmanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı

E-posta: ozge.karahan@tbmm.gov.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9965-8851>

3 Bu Çalışma, 2019 yılında tarafımca Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Araştırma Raporu esas alınarak hazırlanmıştır. Rapor’a görüşlerini esirgemeyerek katkı sunan Anayasa Mahkemesi Kararlar Müdürü Sayın Özcan ALTAY’a teşekkür ederim.

ABSTRACT

The Constitutional Court notifies the Grand National Assembly of Türkiye of its resolutions when a legislative act on which an administrative act/action or a judicial decision is based, is found unconstitutional during an examination conducted within the framework of an individual application. The Constitutional Court describes these resolutions as the “call to the GNAT” type of reparations. The aim of these resolutions is to solve the structural problem with the start of a legislative action. However, these resolutions are returned to the Constitutional Court by the General Secretariat of the Grand National Assembly of Türkiye. This Study examines the response of Grand National Assembly of Türkiye to these “calls” regarding reparations, and the justifications of this response. It also evaluates some of the different point of views in the doctrine about how to bring functionality to these decisions, that is currently seen as dysfunctional.

Keywords: *The Constitutional Court, Individual Application, Call to the GNAT, the Grand National Assembly of Türkiye, Legislative Action.*

GİRİŞ

Bireysel başvuru yolu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Sözleşme) çerçevesinde Türkiye aleyhine açılacak dava ve verilecek ihlal kararlarının azaltılması ile bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla, Anayasa ve Sözleşme kapsamında korunan temel hak ve özgürlüklere yönelik hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasında etkili bir iç hukuk yolu olarak tasarlanmış ve 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Anayasa Mahkemesi (AYM) bireysel başvuru kararlarında, bireysel başvuruya konu olan “insan hakları” olgusu gibi, kendini sürekli yenileyip geliştirmiştir.⁴ Bu konudaki son yeniliklerinden birisini de 2019 yılında gerçekleştirmiş ve artık bireysel başvuru yolu çerçevesinde yapılan incelemede bir idari işlem veya eylemin yahut bir yargı kararının dayandığı yasama işleminin Anayasa’ya aykırı görülmesi durumunda buna ilişkin kararlar Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) bildirilmeye başlanmıştır. Bu kararlar Anayasa Mahkemesi tarafından “TBMM’ye çağrı” giderim türüne ilişkin kararlar olarak nitelendirilmektedir.

Çalışma’da öncelikle bireysel başvuru yolunun Türk hukukuna girmesi ve sınırları ile yasama işlemlerine karşı bireysel başvuru “imkânı” açıklanmıştır. Ayrıca bu imkân dâhilinde yapılan başvurularda Anayasa’ya aykırılığın tespit edildiği durumda hukuk sisteminin nasıl çalıştığına ilişkin örnekler verilmiş ve “TBMM’ye çağrı” giderim türüne neden ihtiyaç duyulduğuna dair birtakım görüşler ortaya atılmıştır. Bu Çalışma’yla amaçlananlar; “TBMM’ye çağrı” giderim türünün açıklanması, bunlara ilişkin kararlara Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca nasıl bir işlem yapıldığının ve bu kararların işlevsizliğinin ortaya konulması, işlevsiz olarak görülen bu kararlara işlevsellik kazandırılabilmesi için öğretilerde ortaya atılan bazı görüşlerin değerlendirilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda belirtilen konular sırasıyla incelenmiş ve örneklemeli bir anlatım gerçekleştirilmiştir.

4 Bertil Emrah Oder, “Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasa’nın Yorumuna Etkileri”, Anayasa Mahkemesi’nin 56. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen “Bireysel Başvurunun 5. Yılına Değerlendirilmesi” Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Ankara, 2018, s. 15-16.

1. BİREYSEL BAŞVURU YOLUNUN TÜRKİYE’DEKİ GELİŞİMİ, BİREYSEL BAŞVURUDA “YASAMA İŞLEMLERİNİN” YERİ VE TBMM’YE ÇAĞRI KARARLARININ VERİLMEYE BAŞLANMASI

1.1. Bireysel Başvuru Yolunun “Anayasalaşması”

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne 1954 yılında taraf olmuş;⁵ Sözleşme’yle kurulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun bireysel başvuruları inceleme yetkisini 1987 yılında,⁶ Avrupa İnsan Hakları Divanının⁷ zorunlu yargılama yetkisini ise 1989 yılında⁸ tanımıştır.⁹ 7/5/2004 tarihli ve 5170 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile “temel hak ve hürriyetlerin evrensel düzeyde kabul edilmiş standart ve normlar ile Avrupa Birliği kriterleri seviyesine çıkarılması amacıyla”¹⁰ bir dizi değişikliğe gidilmiş ve “uygulamada usulüne göre yürürlüğe konulmuş insan haklarına ilişkin milletlerarası andlaşmalar ile kanun hükümlerinin çelişmesi halinde ortaya çıkacak bir uyumsuzluğun halinde hangisine öncelik verileceği konusundaki tereddütlerin giderilmesi amacıyla”¹¹ Anayasa’nın 90. maddesine insan haklarına

- 5 Türkiye, 10/3/1954 tarihli ve 6366 sayılı İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun ile Sözleşme’ye taraf olmuştur.
- 6 21/4/1987 tarihli ve 19438 sayılı Resmî Gazete: “Türkiye’nin taraf bulunduğu Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesinin 25. maddesi uyarınca Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna kişisel başvuru hakkı 22 Ocak 1987 tarih ve 87/11439 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca tanınmış, Türk hükümetinin bu kararına dair beyan 28 Ocak 1987 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterine tevdi edilmiştir.”, Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19438.pdf>, Erişim Tarihi: 01.06.2022.
- 7 “1 Kasım 1998’de yürürlüğe giren 11 nolu Protokol, Komisyon ve Divanı kaldırmış yerlerine ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ isimli devamlı çalışan, tek bir yargı organı kurulmuştur.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Cilt 2, Bursa, 2011, s. 580.
- 8 27/9/1989 tarihli ve 20295 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 25/9/1989 tarihli ve 89/14563 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı: “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı Kanunla onaylanan Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşmenin 46 ncı maddesi çerçevesinde Avrupa İnsan Hakları Divanı’nın zorunlu yargı yetkisinin bu Sözleşme için üç yıl süre ve karşılıklılık şartları ile tanınması; Dışişleri Bakanlığı’nın 25/9/1989 tarihli ve ÇTAK-I-2744 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu’nca 25/9/1989 tarihinde kararlaştırılmıştır.” <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20295.pdf>, s. 6, Erişim Tarihi: 27.09.2022.
- 9 Gözler, *Anayasa Hukukunun...*, s. 579.
- 10 22. Dönem 2. Yasama Yılı Sıra Sayı: 430, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c048/tbmm22048083ss0430.pdf>, s.5, Erişim Tarihi: 28.10.2022.
- 11 22. Dönem 2. Yasama Yılı Sıra Sayı: 430, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/>

ilişkin uluslararası anlaşmalar ile kanun hükümlerinin çelişmesi hâlinde uluslararası anlaşma hükümlerinin esas alınacağı hükmü eklenmiştir.¹² Bu değişiklikle “Başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere, Türkiye'nin taraf olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelere, kanunların üzerinde bir değer atfedilmiştir”.¹³

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin¹⁴ 12/5/2004 tarihli ve 2004(6) sayılı Tavsiye Kararı'nda, Sözleşme'nin garanti altına aldığı hak ve özgürlüklerin öncelikle ulusal seviyede ve ulusal otoritelerce korunması gerektiğinden bahsedilerek, bunların katılan devletlerin iç hukuk düzenlerinin ayrılmaz bir parçası hâline geldiği belirtilmiştir.¹⁵ Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) iş yükünün özellikle tekrarlayan davalar açısından azaltılması gereği ve etkili bir iç hukuk yolunun önemi vurgulanarak ulusal düzeyde etkili iç hukuk yollarının¹⁶ geliştirilmesi ve iyileştirilmesi üzerine taraf devletlere çeşitli tavsiyeler¹⁷ verilmiştir. Bu Tavsiye Kararı doğrultusunda Anayasa Mahkemesince hazırlanan bireysel başvuruya ilişkin Anayasa değişikliği taslağı, Venedik Komisyonunun¹⁸

[TUTANAK/TBMM/d22/c048/tbmm22048083ss0430.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf), s.6, Erişim Tarihi: 28.10.2022.

- 12 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, Erişim Tarihi: 16.05.2022.
- 13 Anayasa Mahkemesi Resmî İnternet Sitesi-Görev ve Yetkileri, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/bireysel-basvuru/>, Erişim Tarihi: 30.11.2019.
- 14 “Avrupa Konseyi'nin karar organı Bakanlar komitesi tüm üye devletlerin dışişleri bakanları ya da Strazburg'da bulunan daimi temsilcilerden oluşur. Bakanlar Komitesi Avrupa Konseyi'nin izleyeceği politikaya karar verir ve faaliyet programlarını ve bütçesini onaylar.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Avrupa Konseyi Resmî İnternet Sitesi, <https://www.coe.int/tr/web/about-us/structure>, Erişim Tarihi: 10.05.2022.
- 15 Avrupa Konseyi Resmî İnternet Sitesi-Tavsiyeler, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805dd18e, Erişim Tarihi: 17.05.2022.
- 16 “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 12 Mayıs 2004 tarihinde kabul ettiği iç hukuk yollarının iyileştirilmesine ilişkin Rec(2004)6 sayılı tavsiye kararında ‘...Mahkemenin, üye devletin iç hukukunda veya uygulamasında genel veya yapısal eksiklikler tespit eden kararları sonrasında, var olan iç hukuk yollarının etkinliğini tekrar gözden geçirmek ve gerektiğinde Mahkeme önünde benzer davaların gelmesini engelleyecek şekilde etkin başvuru yolları oluşturmak...’ üye devletlere ait bir yükümlülük olarak belirtilmiştir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Saldırım, “Bireysel Başvuru Açısından Yüksek Mahkeme Kararlarının Uyumlaştırılması Sorunu”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:33, 2016, s. 177-184.
- 17 Örneğin, pilot karar usulü uygulaması bu tavsiyelerden biridir.
- 18 “Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu ya da daha çok bilinen adıyla Venedik Komisyonu, Avrupa Konseyi'nin anayasal konularda danışma organıdır. Bir nevi Avrupa Konseyi bünyesinde bağımsız düşünce kuruluşu gibi çalışmaktadır.” Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, *Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu)*, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.

29/6/2004 tarihli ve 296 sayılı görüşünde Avrupa standartlarına uygun bulunmuştur.¹⁹ Ancak bireysel başvuru yolunun iç hukuka girmesi zaman almıştır.

5/4/2010 tarihli ve 2/656 esas numaralı “7/11/1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi” ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu nihayet düzenlenmiştir. Teklif’in gerekçesinde bireysel başvuru yolu, kamu gücü tarafından temel hak ve özgürlükleri ihlal edilen bireylerin başvurdukları olağanüstü bir kanun yolu olarak tanımlanmakta ve Türkiye’nin konumu açıklanmaktadır.²⁰ Buna göre; AİHM’e bireysel başvuru hakkının ve AİHM’in zorunlu yargılama yetkisinin tanındığı, bu bağlamda iç hukukta halledilemeyen temel hak ihlallerine ilişkin şikâyetlerin ulusal üstü düzeyde ele alınmasının kabul edildiği, Türkiye’ye karşı açılan davalarda Türkiye’nin pek çok kez tazminata mahkûm edildiği, AİHM’in iç hukuk yollarının tüketilmiş olup olmadığını araştırırken ilgili ülkede bireysel başvuru kurumunun bulunup bulunmadığını da dikkate alıp işleyen bir iç hukuk sistemini, hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasında etkili bir hukuk yolu saydığı belirtilmiştir. Yine söz konusu gerekçede hak ihlallerine maruz kaldığını iddia edenlerin önemli bir bölümünün bireysel başvuru aşamasında tatmin edilebilmesinin mümkün olabileceği ve böylece Türkiye aleyhine açılacak dava ve verilecek ihlal kararlarında azalma olacağı değerlendirilmesi yapılmış; Türkiye’de iyi işleyen bir bireysel başvuru sisteminin kurulmasının haklar ve hukukun üstünlüğü temelindeki standartları yükselteceği belirtilmiştir. Türkiye’de bireysel başvuru yolunun kabul edilmesinin, bir yandan bireylerin sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerin daha iyi korunmasını sağlayacağı; diğer yandan da kamu organlarını, Anayasa’ya ve kanunlara daha uygun davranma konusunda zorlayacağı öngörülmüştür.²¹

Aslında özünde, taraf devlet olarak Türkiye’nin Sözleşme kapsamında korunan temel hak ve özgürlüklerin iç hukukta etkin korunmasını sağlama yükümlülüğünü yerine getirmeye ve bu yükümlülükten doğan uluslararası sorumluluğun mevcut hâliyle Türkiye açısından olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik bir ça-

pdf, s. 3, Erişim Tarihi: 10.05.2022.

19 Venedik Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2004\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2004)024-e), Erişim Tarihi: 17.05.2022.

20 23. Dönem 1. Yasama Yılı Sıra Sayı: 497, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss497.pdf>, Erişim Tarihi: 30.11.2019.

21 Bireysel başvuru yolunun uygulamaya geçirilmesindeki en önemli amacın temel hak ihlallerinin iç hukukta ortadan kaldırılarak Türkiye aleyhine AİHM’e yapılan başvuruların azaltılması olduğuna ilişkin görüş için bkz. Selami Turabi, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 110.

lışma yapılmıştır.²² “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.” hükmü, halk oylamasıyla kabul edilerek yürürlüğe giren, 12/5/2010 tarihli ve 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile Anayasa’da yerini almıştır.

1.2. Bireysel Başvuru Yolunun “Kanunlaşması”

“Anayasa Mahkemesinin Anayasayla yüklenen yeni görevlerini en iyi biçimde yerine getirebilmesini teminen” ve “yeni Anayasa’ya uygun bir teşkilatlanmaya gidilmesi” amaçları doğrultusunda hazırlanıp Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan 11/01/2011 tarihli ve 1/993 esas numaralı Anayasa Mahkemesinin Kuruluştur ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı’nın ilk hâlinde “Bölgümlere, bireysel başvuru incelemesi sırasında temel hak ihlâlinin kanun veya kanun hükmünde kararname hükmünden kaynaklandığı kanaatine varmaları durumunda, bu düzenlemelerin iptali istemiyle konuyu itiraz yoluyla Genel Kurula götürme imkânı tanınmıştır”.²³ Ancak bu düzenlemeye, Anayasa Komisyonu Alt Komisyonunda²⁴ “Anayasaya aykırı bir şekilde yeni bir iptal davası açma imkanı yaratıldı” gerekçesiyle ve “Anayasa Mahkemesi hem hakim hem savcı durumuna düşürülmemelidir” denilerek itiraz edilmiş ve ilgili düzenleme Tasarı metninden çıkarılmıştır.²⁵

Yasa koyucunun bu yönde göstermiş olduğu irade norm denetimi anlamında; sistem içi bütünlüğün bozulması²⁶ ve Anayasa Mahkemesinin işlevlerinden biri-

22 Bu durum Sözleşme’nin benimsemiş olduğu “ikincillik ilkesi”ne de uygundur. İkincillik ilkesi ile Sözleşme tarafından kurulan temel hak ve özgürlükleri koruma sisteminin uygulanmasını sağlama görevi öncelikle taraf devletlere verilmiştir ve AİHM sadece devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmemeleri hâlinde müdahalede bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi*, https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_TUR.pdf, s. 8, Erişim Tarihi: 30.11.2019.

23 23. Dönem 5. Yasama Yılı Sıra Sayı: 696, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c097/tbmm23097080ss0696.pdf>, s. 10, Erişim Tarihi: 30.11.2019.

24 Ayrıca bir Komisyon üyesinin “yasama organının kanundan kaynaklanan ihlallerde hassasiyet göstererek yeni düzenlemeyi yapması gerektiğini” belirttiği görüşü Alt Komisyon Raporu’nda yer almaktadır. Ancak bu görüş bireysel başvuru sistemine yansıtılmamıştır.

25 23. Dönem 5. Yasama Yılı Sıra Sayı: 696, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c097/tbmm23097080ss0696.pdf>, s. 20, Erişim Tarihi: 30.11.2019.

26 Ece Göztepe, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar)*, Panel, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011, s. 37.

nin Anayasa'ya uygun hukuk düzeninin varlığını koruma ve tesis etme olduğu, bu bağlamda da temel hak ve özgürlüklerin Anayasa'ya aykırı biçimde sınırlandırılmasının kaynağını teşkil eden normların Anayasa'ya uygunluk denetiminin yapılamamasının AYM'nin doğasına aykırı olması²⁷ yönlerinden eleştirilmiştir. Ancak sonuç olarak, bireysel başvuru yolu soyut norm denetiminin bir parçası olarak değil, Sözleşme çerçevesinde Türkiye aleyhine açılacak dava ve verilecek ihlal kararlarının azaltılması ile bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla, Anayasa ve Sözleşme kapsamında korunan temel hak ve özgürlüklere yönelik hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasında etkili bir iç hukuk yolu olarak tasarlanmıştır. Bireysel başvurunun uygulamaya geçirilmesiyle, kamu gücünü kullanan kişi ve kurumların sebep olduğu hak ihlallerine karşı 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un bireysel başvuruya ilişkin maddelerinin yürürlüğe girdiği 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren anayasal yargı denetimi başlatılmıştır.²⁸

1.3. Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Yolunda “Yasama İşlemlerine” Bakışı

6216 sayılı Kanun'da Anayasa'daki düzenlemeye uygun olarak, bireysel başvuru hakkı; herkesin, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilmesi olarak tanımlanmıştır. Kanun'un 45. maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “*Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz*” hükmüyle de bireysel başvuru hakkının sınırları çizilmiştir.

Bu hüküm ile yasama işlemleri²⁹ aleyhine bireysel başvuru hakkının kullanıla-

27 Ece Göztepe, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011, s. 33.

28 Anayasa Mahkemesi Resmî İnternet Sitesi-Görev ve Yetkileri, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/bireysel-basvuru/>, Erişim Tarihi: 18.05.2022.

29 “*Yasama işlemi, yasama organının, yasama ve denetim görev ve yetkileriyle ilgili, belirli bir hukukî sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamasıdır.*” *Parlamento Terimleri Sözlüğü*, https://www.tbmm.gov.tr/ParlamentoTerimleriSozlu_k, Erişim Tarihi: 30.11.2019. Yasama işlemleri; “*kanun, parlamento kararları ve diğer (isimsiz) yasama işlemleri olarak üç türdür.*”. Onur Çekiç, “Türk Parlamento Hukukunda Yasama İşlemi Türleri ve Diğer (İsimsiz) Yasama Türleri”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 12, 2009, s.113. Çalışma’ya konu olan

maması; Anayasa’da ifade edilen “kamu gücü” kavramını daraltması ve bireysel başvuru kurumunun tüm kamu gücü eylem, işlem ve ihmali sebebiyle ihlal edilen tüm hak ve özgürlükler için kabul edilmemesinin bireylerin haklarının korunması noktasında yetersiz kalabileceği yönleriyle eleştirilmiştir.³⁰ Ancak, doğrudan kanuna karşı bireysel başvuru yapılamayacak olsa da ihlalle ilgileri dolayısıyla yasama işlemleri, bireysel başvuruya konu olabilmektedir. Kaplan, 6216 sayılı Kanun’un 45. maddesi ile “*yasama işlemleri ... aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı*” hükmünün “*yasama işlemleri ... aleyhine ... bireysel başvuru yapılamayacağı*” şeklinde okunmaması gerektiğini,³¹ kanunlara karşı “doğrudan” bireysel başvuru yapılamayacağına ilişkin hükmün; kanunların genel, soyut ve objektif nitelikleri dikkate alındığında, ancak kanuna dayanan uygulama işleminin gerçekleştirilmesi durumunda temel hak ve özgürlüklerin kanuni düzenlemeyle etkilenmesi söz konusu olabileceğinden bu şekilde kurulduğunu savunmuştur.³² Yasama işlemlerinin bireysel başvuruya konu olabilmesine ilişkin olarak uygulamalar incelendiğinde AYM’nin kararlarının da bu yönde olduğu ve bu görüşle örtüştüğü görülmektedir.

Anayasa Mahkemesinin konu yönünden yetkili olması, bireysel başvuruya konu olan “*kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddia edilen hakkın Anayasa’da güvence altına alınmış olmasının yanı sıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (...)* ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller tarafından da korunuyor olması” anlamına gelmektedir.³³ Ancak bununla birlikte, söz konusu hak ihlalinin kaynağı olan “*kamu gücü işlemi bir yasama işlemi, düzenleyici idari işlem, Anayasa Mahkemesi kararı ya da Anayasa’nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerden birisi ise*” bunlar hakkındaki bireysel başvurular 6216 sayılı Kanun uyarınca konu bakımından Anayasa Mahkemesinin yetkisi dışında kalmaktadır.³⁴ Yasama işlemine karşı bireysel başvuru, konu yönünden kabul edilebilirlik kriteri³⁵ uyarınca

yasama işlemi “kanun” olmakla birlikte gerek Anayasa ve 6216 sayılı Kanun gerekse Çalışma konusu kararlarla “kullanım” bütünlüğünün sağlanması bakımından Çalışma’da “yasama işlemleri” üst kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

30 İbrahim Şahbaz, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Olası Sorunlar”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar)*, Panel, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011, s. 82.

31 Recep Kaplan, “Kanuna Karşı Bireysel Başvuru”, *Bireysel Başvuru İncelemeleri*, (Ed: Musa Sağlam, Serdar Güleler, Recep Kaplan), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2013, s. 177.

32 Kaplan, “Kanuna Karşı...”, s. 180.

33 a.k., s. 94.

34 a.k., s. 95.

35 Kabul edilebilirlik kriterleri (ya da testi) esas hakkında karar verilmesiyle sonuçlanma ihtimali bulunmayan başvuru sayısını mümkün olduğu kadar azaltmak ve ikinci olarak,

“doğrudan” iptali istenen ve ihlalin kaynağını oluşturduğu iddia edilen kamu gücü işlem, eylem ya da ihmali bir yasama işlemi ise bu başvurular konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez bulunmaktadır.³⁶

Nitekim AYM, başvuruçunun 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un geçici 2. maddesinin (1) numaralı fıkrası uyarınca Çanakkale ili, Merkez ilçe, Kumkale Belediyesinin tüzel kişiliğinin ilk mahalli idareler genel seçiminden geçerli olmak üzere kaldırılarak köye dönüşecek olması nedeniyle anayasal haklarının ihlal edildiğini ileri sürdüğü 16/4/2013 Karar tarihli Süleyman Erte Başvurusu’na ilişkin Kararı’nda³⁷ “*Bir yasama işleminin, temel hak ve özgürlüğün ihlaline neden olması durumunda, doğrudan yasama işlemi aleyhine değil, ancak yasama işleminin uygulanması mahiyetindeki işlem, eylem ve ihmellere karşı bireysel başvuru yapılabilir.*”³⁸ ve “*yasama işlemi aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapıldığı anlaşıldığından, başvurunun diğer kabul edilebilirlik şartları yönünden incelenmeksizin ‘konu yönünden yetkisizlik’ nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir*”³⁹ ifadeleri yer almıştır. Bu doğrultuda da AYM söz konusu başvurunun konu yönünden yetkisizlik nedeniyle kabul edilemeyeceğine hükmetmiştir.

esastan incelenmesi gereken başvuruların kabul edilebilirlik testini geçmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkan bir kavramdır. Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi*, https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_TUR.pdf, s. 8, Erişim Tarihi: 30.11.2019.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kabul edilebilirlik kriterlerini; Sözleşme’nin 34. (bireysel başvurular) ve 35. (kabul edilebilirlik kriterleri) maddeleri ve AIHM içtihatları uyarınca; usule ilişkin kabul edilmezlik nedenleri (iç hukuk yollarının tüketilmemesi, altı aylık süre kuralına riayet etmeme, isimsiz başvuru, esasen aynı olma, başvuru hakkının kötüye kullanılması), AIHM’nin yargı yetkisine ilişkin kabul edilemezlik nedenleri (kişi bakımından bağdaşmazlık, yer bakımından bağdaşmazlık, zaman bakımından bağdaşmazlık, konu bakımından bağdaşmazlık) ve esasa ilişkin kabul edilemezlik nedenleri (açıkça dayanaktan yoksun olma, önemli bir zararın bulunması) olarak belirlemiştir. Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi*, s. 8, https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_TUR.pdf, Erişim Tarihi: 30.11.2019. AYM’nin kabul edilebilirlik kriterleri, bu kriterlerle uyumludur.

36 Recep Kaplan, “Bireysel Başvuruda Konu Bakımından Yetki Kriteri”, *Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi*, (Ed.: Muharrem İlhan Koç; Recep Kaplan), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2017, s. 117.

37 Süleyman Erte Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/469>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

38 Süleyman Erte Başvurusu, paragraf 17.

39 Süleyman Erte Başvurusu, paragraf 19.

298 sayılı Kanun’un⁴⁰ 3. maddesi ile 2839 sayılı Kanun’un⁴¹ 4. maddesinde yer alan hükümlerin Anayasa’ya aykırı olduğu ve iptal edilmeleri gerektiğinin ileri sürüldüğü 5/3/2013 Karar tarihli Gökhan Ünal Başvurusu’nda⁴² AYM, doğrudan ve soyut olarak yasama işlemlerinin iptali talebini içerdiği anlaşıldığından başvurunun konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğuna hükmetmiştir.⁴³ Yine, 2/10/2013 Karar tarihli Serkan Acar Başvurusu’nda⁴⁴ yer alan 659 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile idare lehine vekalet ücretine hükmedilmesi yönünde yapılan düzenlemenin hak arama özgürlüğünü kısıtladığı, temel hakların KHK ile düzenlenmesinin Anayasa’nın 13., 36. ve 91. maddelerine aykırılık oluşturduğu iddiasına yönelik olarak AYM, “*Bireysel başvuru yolu, bireylerin maruz kaldığı temel hak ihlallerinin tespit edildiği ve tespit edilen ihlalin ortadan kaldırılması için etkin araçları içeren anayasal bir güvencedir. Ancak Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu, kamusal bir düzenlemenin soyut biçimde Anayasa’ya aykırılığının ileri sürülmesini sağlayan bir yol olarak düzenlenmemiştir. Bir yasama işlemi veya düzenleyici idari işlemin, temel hak ve özgürlüğün ihlaline neden olması durumunda, bireysel başvuru yoluyla doğrudan bu işlemlere değil ancak yasama veya düzenleyici idari işlemin uygulanması mahiyetindeki işlem, eylem ve ihmellere karşı başvuru yapılabileceği*”ğine hükmetmiştir. Görüldüğü üzere, kararlarda vurgulandığı ve Kaplan’ın da belirttiği gibi yasama işlemlerine karşı “doğrudan” bireysel başvuru yapılamamaktadır.

40 26/4/1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun.

41 10/6/1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu.

42 5/3/2013 Karar tarihli Gökhan Ünal Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/30>, Erişim Tarihi: 22.07.2022.

43 Kanun hükümlerinin iptali istemlerinin konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğuna ilişkin diğer örnek kararlar için bkz. 8/5/2019 Karar tarihli Özgür Nikbay Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/507?BasvuruAdi=%C3%96zg%C3%BCr+Nikbay+>, Erişim Tarihi: 17.05.2022; 15/11/2018 Karar tarihli Ali Altürk ve Diğerleri Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/10022?BasvuruAdi=AL%C4%B0+ALT%C3%9CRK>, Erişim Tarihi: 17.05.2022; 10/6/2015 Karar tarihli Ejder Bildik Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/8350?BasvuruAdi=+Ejder+Bildik>, Erişim Tarihi: 17.05.2022; 26/3/2013 Karar tarihli Ahmet Soysal Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/237?BasvuruAdi=Ahmet+Soysal>, Erişim Tarihi: 17.05.2022; 5/3/2013 Karar tarihli Arif Güneş Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/837?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=837>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

44 Serkan Acar Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1613?BasvuruAdi=Serkan+Acar&KararTuru%5B%5D=-3&Sonuc%5B%5D=11>, paragraf 37, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

Ancak başvuru konusu ihlal, yasama işlemlerinden kaynaklanabileceğinden⁴⁵ yasama işleminin uygulanması mahiyetindeki işlem, eylem ve ihmellere karşı bireysel başvuru yapılabilmektedir.⁴⁶ Bu, öğretilerde yasama işlemlerine karşı “*dolaylı olarak*” bireysel başvuru yapılması olarak nitelendirilmektedir.⁴⁷ Böyle bir durumda AYM, bireysel başvuru incelemeleri sırasında yasama işlemlerinin Anayasa’ya aykırı olduğunu tespit etse bile, bu tespit norm denetimi anlamında bir sonuç doğurmamaktadır. Ancak AYM bireysel başvuruya ilişkin ihlal kararını yeniden yargılama için ilk derece mahkemesine göndermekte ve bu mahkeme AYM’ye norm denetimi için başvurabilmektedir.⁴⁸ Örneğin, AYM tarafından, 5651 sayılı Kanun’un⁴⁹ 8. maddesinin dördüncü fıkrasına dayanılarak idarece verilen erişimin engellenmesi kararının başvuru sahiplerinin ifade özgürlüğünü ihlal ettiği iddiasıyla yapılan Youtube LLC Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu’nda⁵⁰ uygulanan idari işlemin dayandığı hükmün, AİHM kararları da örnek gösterilerek, “*yeterince açık ve belirgin bir kanuni dayanağa sahip olmadığı*” gerekçesiyle Anayasa’nın 13. maddesine⁵¹ (kanunilik ilkesine) aykırı olduğu tespit edilmiş ve ihlal kararı verilmiştir. Daha sonra Danıştay Onüçüncü Dairesi, söz konusu hükmün iptali için itiraz yoluna başvurmuştur. Bunun üzerine Anayasa Mahkemesi, 15/11/2017 tarihli ve 153 sayılı Kararı’nda⁵² “*Erişimin engellenmesi kararı verilmesinin dayanağı olan itiraz konusu kural anlaşılır, açık ve net*

45 2021/58970 numaralı ve 5/7/2022 tarihli Nevriye Kuruç Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970>, paragraf 104, Erişim Tarihi: 22.07.2022.

46 Recep Kaplan, “Bireysel Başvuruda Konu Bakımından Yetki Kriteri”, *Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi*, (Ed.: Muharrem İlhan Koç; Recep Kaplan), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2017, s. 117.

47 Kaplan, “Kanuna Karşı...”, s. 177.

48 Ece Göztepe, “Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Anayasa Mahkemesi’nin Doğrudan ve Dolaylı ‘Çağrı Kararları’ Üzerine Bir İnceleme”, *Anayasa Yargısı*, Cilt: 38, Sayı: 1, 2021, s. 58.

49 4/5/2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun.

50 2014/4705 numaralı ve 29/5/2014 Karar tarihli Youtube LLC Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruAdi=youtube>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

51 “II. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

Madde 13– Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/Sayfa/Anayasa>, Erişim Tarihi: 18.05.2022.

52 Anayasa Mahkemesinin 15/11/2017 tarihli ve 153 sayılı Karar’ı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180207-7.pdf>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

olma zorunluluğunu karşılamadığından Anayasa’nın 13. Maddesinde öngörülen temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlandırılması güvencesiyle bağdaşmamaktadır.”⁵³ diyerek ilgili hükmü iptal etmiştir.

Yine, Anayasa Mahkemesi tarafından 9/5/2019 Karar tarihli Mustafa Teke Başvurusu’nda⁵⁴ “başvurucuya ait teknenin kanuni bir dayanağı bulunmadan müsadereesine karar verilmesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği” ve “ihlalin yargı kararından kaynaklandığı” tespitleri yapılarak bu durumun Anayasa’nın 13. maddesi uyarınca kanunilik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle ihlal kararı verilmiştir. Bu karara binaen de yasa koyucu harekete geçmiş ve 6/11/2019 tarihli ve 7191 sayılı Su Ürünleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile “1380 sayılı Su Ürünleri Kanununda düzenlenen yaptırımlarda, zapt ve müsadere gibi adli yargının görev sahasına giren ibareler yer almaktadır. 30/3/2005 tarihli ve 5326 sayılı Kabahatler Kanununa uygun olarak, söz konusu ibareler el koyma ve mülkiyetin kamuya geçirilmesi olarak değiştirilmediği için adli yargı organları istihsal vasıtalarının ve su ürünlerinin mülkiyetinin kamuya geçirilmesi taleplerinde, yetkisizlik nedeni ile işlem yapamamaktadır.” gerekçesiyle ilgili hükümde değişiklik yapılmıştır.

Sonuç olarak, bireysel başvuru yolu, bir norm denetimi yolu olarak tasarlanmamış olsa da aslında Anayasa ve Sözleşme korunan bir hakkı ihlal edilen bireyin korunduğu, aynı zamanda Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu kararlarda yaptığı tespitler doğrultusunda normların Anayasa’ya ve Sözleşme’ye uygunluğunun sağlanmasının öngörüldüğü bir iç hukuk sistemidir. Örneklerde görüldüğü üzere bu sistemde AYM’nin bireysel başvuruya ilişkin kararları doğrultusunda -bu yönde bir zorunluluk olmamakla birlikte- hem somut norm denetimi başlatılabilmekte hem de yasama organı harekete geçebilmektedir. Dolayısıyla bireysel başvuruya konu olan işlem veya eylemin dayandığı kanun Anayasa’ya aykırı ise milletvekilleri tarafından kanun teklif edilerek veya mahkemelerce somut norm denetimi başlatılmasıyla Anayasa’ya uygun hâle getirilebilmektedir. Ancak 2019 yılından itibaren AYM için bu Anayasa’ya “uygun hâle getirme” şekilleri yeterli gelmemiş; yasama işlemlerine karşı “dolaylı olarak” yapılan bireysel başvurular için ayrıca “TBMM’ye çağrı” giderim türüne ilişkin kararlar vermeye başlamıştır.

53 Benzer ifadeler AYM’nin 29/5/2014 Karar tarihli Youtube LLC Corporation Service Company ve Diğerleri başvurusuna ilişkin Karar’ın 63. paragrafında da yer almaktadır.

54 Bu Karar, TBMM’ye bildirilmemiştir. TBMM’ye çağrı giderim türüne ilişkin ilk Karar 30/5/2019 tarihinde verilmiştir. 2016/22418 numaralı ve 30/05/2019 Karar tarihli Y. T. Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/22418>, Erişim Tarihi: 27.04.2022.

1.4. AYM'nin "TBMM'ye Çağrı" Giderim Kararları Vermeye Başlaması

Parlamente Hükümet Sistemi'nde bireysel başvuru neticesinde hak ihlaline sebebiyet verildiği tespit edilen pek çok durum için, bir üst başlıkta sayılan imkânların dışında, Anayasa Mahkemesi ayrıca "kanun tasarısı" gibi önemli bir "mekanizmaya" da sahipti. Şöyle ki, 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca AYM'nin "esas hakkındaki kararları gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Adalet Bakanlığına tebliğ" edilmektedir. Zira AYM'nin bireysel başvuruya ilişkin kararlarının hüküm kısmında bunların Adalet Bakanlığı ile ilgili kurum ve/veya bakanlığa gönderildiği görülmektedir. Bu bağlamda AYM'nin Parlamento Hükümet Sistemi'nde mevzuat değişikliğinin en önemli unsurlarından biri olan bakanlıkları, konu ile ilgili olarak bilgilendirme imkânı bulunmaktadır.

26. Yasama Dönemi'ndeki (01.11.2015-24.06.2018) yasama faaliyetleri incelendiğinde 446 adet kanun tasarısı kanunlaşırken yalnızca 50 adet kanun teklifinin kanunlaştığı görülmektedir.⁵⁵ Parlamento Hükümet Sistemi'nde bakanlıkların (ve ilgili kamu kurumlarının -kurumlar da bakanlıkları harekete geçirebilmekte veya 19/12/2005 tarihli ve 2005/9986 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan mülga Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik uyarınca kurumların mevzuata ilişkin talepleri de Başbakanlığa sunulabilmekteydi⁵⁶-) bilgilendirilmesi suretiyle ilgili konuda kanun tasarısı olarak düzenleme yapılma ihtimali mevcut olduğundan AYM'nin ayrıca TBMM'ye çağrı giderim yolunu tercih etmediği düşünülmektedir. Kanun tasarıları parlamentoda etkinken -2019 yılından önce- AYM tarafından yasama organını harekete geçirecek ek bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmamıştır.

Ancak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne⁵⁷ geçiş ile birlikte, Başbakanlık kurumunun ilga edilmesi ve Bakanlar Kurulunun -konu özelinde bakanlıklar aracılığıyla hazırlanan kanun tasarılarını TBMM'ye sunma yetkisinin- kaldırılması ile birlikte, Anayasa Mahkemesi, yeni bir "giderim" türü olarak "TBMM'ye

55 27. Dönem 1. Yasama Yılı 1. Birleşim Tutanağı, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c001/tbmm26001001.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2022.

56 Mülga Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20059986.pdf>, Erişim Tarihi: 31.05.2022.

57 Yine Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte AYM'nin, bir bireysel başvuruda Anayasa'ya aykırılık dolayısıyla bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde değişiklik yapılması gerektiğine karar verilmesi durumunda, bu kararların yapısal sorunun çözümü amacıyla Cumhurbaşkanlığına da gönderileceği ve gönderilmesi gerektiği görüşüne ilişkin olarak bkz. Abbas Kılıç, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Bildirilmesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 38, Sayı: 1, 2021, s. 93.

çağrı” kararları vermeye başlamıştır.⁵⁸ Çünkü artık Başbakanlık, Adalet Bakanlığı veya ilgili bakanlığın ve kurumun bir bireysel başvuru neticesinde tespit edilmiş ve uygulamada sorun oluşturan yahut Anayasa’ya aykırı olan hükümlerle ilgili mevzuat çalışması yapılması doğrultusunda yasama organını harekete geçirmesi mümkün değildir. Bu nedenle AYM, bir kanunun Anayasa’ya aykırı olmasından kaynaklanan yapısal bir sorunla karşılaştığında “uygulayıcıların Anayasa’ya uygun yorum yaparak ya da takdir yetkisini kullanarak başka türlü bir sonuca ulaşma şanslarının olmadığı”ndan⁵⁹ ilgili kanunun değiştirilmesi için TBMM’ye çağrı yaptığı ek bir giderim türü geliştirmiştir. Bu giderim türü, öğretilerde hâlihazırda tartışılmaktaydı. Örneğin, Karan tarafından TBMM’ye çağrı yapılması; AYM kararlarının “*hüküm fıkrasında ‘ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın bir örneğinin TBMM Başkanlığına gönderilmesi’ biçiminde bir cümleyle yer verilmesi TBMM’nin konuya dikkatinin çekilmesi bakımından olumlu sonuç*” doğurabileceği şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁰

TBMM’ye çağrı giderim türüne ilişkin ilk Karar 30/5/2019 tarihinde verilmiştir.⁶¹ Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği⁶² tarafından kamuoyunu bilgilendirme amacıyla hazırlanan 9/7/2019 tarihli Basın Duyurusu’nda ihlalin mevzuat değişikliğine bağlı yapısal bir sorundan kaynaklanması nedeniyle bu usulün benimsenmiş olduğu; yasama organı tarafından yapılacak bir düzenlemenin yapısal sorunu ortadan kaldırarak benzer başvuruların önüne geçeceğinden bahisle bu Karar’ın yasama organına bildirildiği belirtilmiştir.⁶³ Günümüze kadar 11⁶⁴ adet

- 58 Anayasa Mahkemesi Resmî İnternet Sitesi-Kararlar Bilgi Bankası, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Sonuc%5B%5D=7&Giderim%5B%5D=19&Giderim%5B%5D=20&Giderim%5B%5D=21&Giderim%5B%5D=22&Giderim%5B%5D=24&Giderim%5B%5D=25&KararBulteni=1>, Erişim Tarihi: 20.09.2022.
- 59 Göztepe, “Bireysel Başvuru...”, s. 58.
- 60 Ulaş Karan, Öğretilerde ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2018, s. 270-271.
- 61 2016/22418 numaralı ve 30/05/2019 Karar tarihli Y. T. Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/22418>, Erişim Tarihi: 27.04.2022.
- 62 Bilgi için bkz. Anayasa Mahkemesi-Yapısı, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/genel-sekreterlik/yapisi-ve-gorevleri/>, Erişim Tarihi: 18.05.2022.
- 63 Anayasa Mahkemesi Resmî İnternet Sitesi-Bireysel Başvuru Basın Duyuruları, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/bireysel-basvuru-basin-duyurulari/sinir-disi-edilme-kararina-karsi-basvurulabilecek-etkili-bir-yargi-yolu-bulunmamasini-nedeniyle-etkili-basvuru-hakkinin-ihlal-edilmesi-ve-ihlalin-yapisal-sorundan-kaynaklanmasi-nedeniyle-pilot-karar-usulunun-benimsenmesi/>, Erişim Tarihi: 09.09.2022.
- 64 Kadri Enis Berberoğlu (3) Başvurusu’na ilişkin Karar, bazı çalışmalarda bu kapsamda değerlendirilse de (Örnek için bkz. Kılıç, “Anayasa Mahkemesinin...”, s. 85-126.) Anayasa Mahkemesinin “Kararlar Bilgi Bankası”nda bu giderim türüne ilişkin yapılan aramada

bireysel başvuruya ilişkin kararda bu giderim türünün kullanıldığı görülmektedir.⁶⁵ Bu kararlar Çalışma'nın ikinci bölümünde TBMM'ye çağrı kararlarının "işlevselliğinin" değerlendirilmesinde bir unsur olarak ele alınmıştır.

2. TBMM'YE ÇAĞRI: İŞLEVSİZLİĞİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

2.1. TBMM'ye Çağrı Giderim Türüne İlişkin Kararların İşlevsizliği

AYM tarafından TBMM'ye çağrı yapılarak, bireysel başvuruya "dolaylı olarak" konu olan bir yasama işleminin Anayasa'ya aykırı olduğunun tespit edilmesi yahut yine Anayasa uyarınca bir yasama işlemi olması gerekirken mevzuatta boşluk olduğunun tespit edilmesi (kanunilik ve/veya belirlilik ilkelerine aykırılık olması gibi) ve benzeri durumda bir mevzuat çalışmasının başlaması ile yapısal

söz konusu Karar'ın yer almaması nedeniyle, Anayasa Mahkemesinin ilgili Karar'da yapmış olduğu bildiriminde "giderim" amaçlı olmadığı ve söz konusu Karar'da belirtildiği üzere "bilgilendirme" amaçlı olduğu düşünüldüğünden çalışmaya dâhil edilmemiştir. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B%5D=19&Giderim%5B%5D=20&Giderim%5B%5D=21&Giderim%5B%5D=22>, Erişim Tarihi: 11.05.2022.

- 65 Kararlar için bkz. 2016/22418 numaralı ve 30/05/2019 Karar tarihli Y. T. Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/22418>, Erişim Tarihi: 27.04.2022; 2015/6164 numaralı ve 20/06/2019 Karar tarihli Süleyman Başmeydan Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/6164>, Erişim Tarihi: 27.04.2022; 2017/40089 numaralı ve 05/03/2020 Karar tarihli Bedrettin Morina Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/40089>, Erişim Tarihi: 27.04.2022; 2017/34596 numaralı ve 29/12/2020 Karar tarihli Sabri Uhrağ Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/34596>, Erişim Tarihi: 27.04.2022; 2016/1808 numaralı ve 22/01/2021 Karar tarihli Süleyman Kurtel Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/1808>, Erişim Tarihi: 27.04.2022; 2014/6548 numaralı ve 10/06/2021 Karar tarihli Hamit Yakut Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/6548>, Erişim Tarihi: 27.04.2022; 2018/3296 numaralı ve 30/06/2021 Karar tarihli Malaklar İnşaat Taahhüt Gıda Maden Sanayi ve Ticaret A.Ş. (2) Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/3296>, Erişim Tarihi: 27.04.2022; 2018/14884 numaralı ve 27/10/2021 Karar tarihli Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/14884>, Erişim Tarihi: 27.04.2022; 2021/58970 numaralı ve 5/7/2022 Karar tarihli Nevriye Kuruç Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970>, Erişim Tarihi: 22.07.2022; 2016/5903 numaralı ve 10/3/2022 Karar tarihli Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. ve Diğerleri Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/5903>, Erişim Tarihi: 20.09.2022; Atilla Yazar ve Diğerleri Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B%5D=19&Giderim%5B%5D=21&Giderim%5B%5D=22&Giderim%5B%5D=24&Giderim%5B%5D=25&Giderim%5B%5D=26&Giderim%5B%5D=27&KararBulteni=1>, Erişim Tarihi: 27.09.2022.

sorunun çözülmesi amaçlanmaktadır. Ancak bir “giderim” olarak nitelendirilen bu çağrının AYM’nin öngördüğü şekilde bir işlevi şu an için bulunmamaktadır. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderilen bu kararlar TBMM Genel Sekreterliğince Anayasa Mahkemesine iade edilmektedir. İade yazılarında, kanun teklif etmenin münhasıran milletvekillerine ait bir yetki olduğu; Anayasa’da ve kanunlarda aksi yönde yorum yapılmasını mümkün kılan herhangi bir hüküm bulunmadığı; hiçbir makam, organ veya kişinin bu yetkinin kullanılmasına -herhangi bir şekilde- müdahale edebilmesine imkân bulunmadığı belirtilmektedir.

İade yazılarında, yargı mercileri ile TBMM Başkanlığının belirli bir konuda kanun teklif etmeleri yahut teklif etmemeleri için milletvekillerine tavsiye veya telinde bulunabilmesinin hukuken mümkün olmadığı da belirtilmektedir. Ayrıca Resmî Gazete’de yayımlanan bu kararların milletvekillere hâlihazırda öğrenildiği ve herhangi bir yasama faaliyetinde bulunup bulunmamanın kendilerinin takdirinde olduğu ifade edilmektedir. Anılan gerekçelerle TBMM Başkanlığınca yapılabilecek herhangi bir işlem bulunmadığından söz konusu yazı ve kararlar iade edilmektedir. Dolayısıyla TBMM’ye yapılan bu çağrının karşılığı “iade”dir. Gerçekten de bu çağrının parlamento hukukunda bir karşılığı ve işlevi şu an için bulunmamaktadır.

İade yazılarında belirtildiği gibi söz konusu kararların Resmî Gazete’de yayımlandığı hâlde Anayasa Mahkemesince ayrıca TBMM’ye gönderilmesinin nedenleri incelendiğindeyse iki neden karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Anayasa Mahkemesinin, 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin birinci fıkrası uyarınca, ihlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmetme yetkisi olduğu düşünülmektedir. Bu hükümle birlikte bireysel başvuru kararlarına ilişkin olarak yasa koyucu tarafından Anayasa Mahkemesine verilen yetkinin bir hak ihlalinin varlığının tespiti ile sınırlı olmadığı görülmektedir. AYM, bir hak ihlalinin varlığını tespit etmesi hâlinde, bu ihlali ortadan kaldıracak nitelikte karar verebilmektedir. Dolayısıyla, AYM kararları uyarınca yasama organına yapılan bu çağrı, “ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gereken bir husus” olarak görülmektedir.⁶⁶ AYM’nin bu nedenle “TBMM’ye çağrı”yı bir “giderim” türü olarak nitelendirdiği düşünülmektedir. Nitekim TBMM’ye gönderilen kararlara ilişkin basın açıklamaları incelendiğinde AYM tarafından söz konusu hükme atf yapıldığı görülmektedir. Göztepe bu durumu, Anayasa Mahkemesinin ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmetme yetkisinin “yargı organlarından yasama organına doğru genişle”mesi olarak yorumlamaktadır.⁶⁷

66 Benzer yönde görüş için bkz. Kılıç, “Anayasa Mahkemesinin...”, s. 87.

67 Göztepe, “Bireysel Başvuru...”, s. 64.

İkinci neden, bu çağruların mahiyetinin yalnızca milletvekillerine “yasa yapma konusunda” bir çağrı olmadığı ve belli bir konuda “kanun teklif edilmesinin” yanında “teknik” bir çalışma yapılmasını da içermesidir. Çünkü Anayasa’nın 88. maddesi uyarınca kanun teklif etmeye sadece milletvekilleri yetkilidir ve AYM’nin söz konusu kararları örneğin (günümüz için) 581⁶⁸ milletvekiline teker teker göndermesi işten bile değildir. Özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte TBMM’ye kanun tasarısı sunma imkânı ortadan kalktığından artık kanun teklifi hazırlanmasında teknik bir çalışma yapılması sadece TBMM Başkanlığından beklenebilir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesinin yaptığı bu çağrının aynı zamanda bir teknik çalışma yapılmasını da içerdiği düşünülmektedir.

Ayrıca bu durum, özellikle 6216 sayılı Kanun’da yasama işlemlerine karşı bireysel başvuru yapılamayacağına ilişkin açık bir hüküm yer alırken ve bireysel başvuru usulü, yasa koyucu tarafından bir norm denetimi yolu olmamak üzere tasarlandığı hâlde “norm denetimi benzeri” bir uygulama ortaya çıkarmışken TBMM’ye çağrı kararları bir “*yargısal aktivizm*” girişimi olarak nitelendirilebilmektedir.⁶⁹ Ancak yasa koyucunun durumu bu şekilde değerlendirmedeği düşünülmektedir. Nitekim yasa koyucu bu duruma müdahale etmemiş; örneğin, 6216 sayılı Kanun’a bir hüküm eklenip “bireysel başvuru kararları ayrıca yasama organına bildirilmez” ve benzeri bir ifadeyle bu durumun önüne geçilmemiştir.

Peki, TBMM Başkanlığınca “yapılabilecek herhangi bir işlem bulunmayan” bu kararlar, sistem içerisinde somut olarak kendilerine bir yer bulamasa da acaba yasama organını harekete geçiren ve tetikleyici bir unsur olabildiler mi? TBMM’ye yapılan çağruların bu açıdan bir işlevi bulunmakta mıdır?

Söz konusu kararlar incelendiğinde; bildirim konu Y.T. Kararı’ndan sonra yürürlüğe giren 6/12/2019 tarihli ve 7196 sayılı Kanun’un 75. maddesiyle 6458 sayılı Kanun’un 53. maddesinin değiştirildiği görülmektedir.⁷⁰ Bu değişiklik, AYM’nin kararına uygun olarak, hakkında sınır dışı etme kararı alınan bir yabancı, bu işleme karşı yedi gün içinde iptal davası açtığına sınır dışı etme işleminin dava süresince kendiliğinden duracağına ilişkin bir hüküm getirilmiştir.⁷¹ Diğer 10 karara ilişkin bir “kanun değişikliğine” ise rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, on birde bir oranının yüksek bir oran olduğu söylenemeyeceği gibi Y.T.

68 TBMM Resmî İnternet Sitesi-Genel Kurulda Sandalye Dağılımı, <https://www.tbmm.gov.tr/SandalyeDagilimi>, Erişim Tarihi: 10.05.2022.

69 Kılıç, “Anayasa Mahkemesinin...”, s.77.

70 TBMM Resmî İnternet Sitesi-7196 sayılı Kanun, <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k7196.html>, Erişim Tarihi: 16.09.2022

71 2019/42965 numaralı ve 15/3/2022 Karar tarihli Mustafa Hazım Mohammed Mohammed Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/42965?KelimeAr-a%5B%5D=yasama&KararTuru%5B%5D=3>, Erişim Tarihi: 10.05.2022.

Kararı’nın TBMM’ye bildirim yapılmadan yalnızca Resmî Gazete’de yayımlanması durumunda yasama organının kendiliğinden harekete geçip geçmeyeceğine ilişkin yorum yapmak da doğru olmaz. Ancak bu giderim yolunun hem yasama organı açısından iade ile sonuçlanması hem de başarı oranı birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu kararların yasama organına bildirilmesinin mevcut durumda işlevsiz olduğu düşünülmektedir.

2.2. Çözüm Önerilerinin Değerlendirilmesi

TBMM’ye çağrı giderim kararları verilmeye başlanmadan önce de “*bireysel başvuru kararlarının icrası*” kapsamında yasama organını harekete geçirmeye yönelik çeşitli görüşler ortaya atılmaktaydı.⁷² “TBMM’ye çağrı”nın bir giderim yolu olarak kullanılmasıyla birlikte özellikle yasama organının bu konuda neler yapabileceği üzerindeki görüşlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda da yasama organı tarafından bir sistem geliştirilmesi gerektiği fikri ağır basmış ve ortaya çeşitli olasılıklar çıkmıştır. Bu başlık altında bu sisteme ilişkin olarak öğretilerde geliştirilen bazı fikirler derlenmiş ve bu fikirler parlamento hukuku bağlamında incelenmiştir. Burada amaçlanan hâlihazırda işlevsiz olarak görülen “TBMM’ye çağrı” giderim kararlarına işlevsellik kazandırabilmek amacıyla üretilen bazı fikirlerin parlamento hukuku bağlamında tartışılmasıdır. Söz konusu fikirler;

- Dilekçe Komisyonunun “bilgilendirme yetkisi bağlamında” çözüm üretilmesi,⁷³
- TBMM’ye çağrı kararları bakımından uluslararası anlaşmalara benzer bir uygulama getirilmesi,⁷⁴
- TBMM’ye çağrı kararlarının Genel Kurulda okunması⁷⁵ ve
- İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun “kanun değişikliği önerme yetkisi” bağlamında etkinleştirilmesidir.⁷⁶

72 Ece Göztepe, “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:33, Sayı:1, 2016, s. 93-188; Ulaş Karan, “*Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar-Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme*”, Rapor, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2017.

73 Kılıç, “Anayasa Mahkemesinin...”, s.120.

74 a.k., s.122-123.

75 Günal Seyit, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvurular Hakkında Verdiği İhlal Kararlarının Yasama Sürecine Etkisi”, Mütalaa, *Yasama Bülteni*, Sayı:4, 2019, Ankara, s. 44-46.

76 Karan, “Bireysel Başvuru...”, s. 62.

2.2.1. Dilekçe Komisyonunun “Bilgilendirme Yetkisi” Bağlamında Çözüm Üretilmesi

Dilekçe Komisyonuna ilişkin olarak Kılıç’ın görüşü; “*TBMM İçtüzüğü*⁷⁷ (İçtüzük) *mad. 116/4*⁷⁸ uyarınca TBMM Dilekçe Komisyonuna verilmiş ve kanun koyma yetkisi çerçevesinde değerlendirilebilecek önemli bir hüküm yer almaktadır. Her ne kadar uygulamada bu usule başvurulmasa da işletilmesi hâlinde TBMM’nin kanun yapma yetkisinin kullanımını tetikleyen önemli bir katkı veya hukuki olanak olarak düşünülebilir.” şeklindedir. Bu görüşe göre Dilekçe Komisyonu hâlihazırda, gerekli gördüğü kanun değişikliklerine ilişkin olarak TBMM Başkanlığına bilgilendirme yetkisine sahiptir; ancak bu hüküm kullanılmamaktadır. Bu hükmün işletilmesi ile Anayasa Mahkemesinin TBMM’ye yaptığı çağrının bir işlevi olabilecektir. Bahse konu İçtüzük hükmü “*Komisyon Başkanlık Divanı; görüşülemeyeceğini karara bağladığı dilekçelerden, kanun olarak düzenlenmelerinde toplumsal yarar gördüklerinin birer örneğini Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ve bilgi için Cumhurbaşkanlığına gönderir*”dir. Bu hüküm, Kılıç tarafından iddia edilenin aksine uygulanmaktadır.

Anayasa’nın 74. maddesi uyarınca vatandaşlar ile karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında yetkili makamlara ve TBMM’ye bir dilekçeyle başvurma hakkına sahiptir. Dilekçe Komisyonu, TBMM İçtüzüğü’nün 116. maddesinin birinci fıkrası uyarınca; bu başvurulardan “yeni bir kanunu veya bir kanun değişikliğini gerektiren” dilekçelerin görüşülemeyeceğini karara bağlar. Aynı maddenin ikinci fıkrası⁷⁹ uyarınca ise söz konusu kararlar milletvekillerine gönderilmektedir. Bu hüküm gereği Dilekçe Komisyonu, -kanun olarak düzenlenmelerinde toplumsal yarar olup olmadığına bakmaksızın- her “görüşülemez” kararını milletvekillerine dağıtmaktadır. Yine aynı maddenin üçüncü fıkrası uyarınca ise Dilekçe Komisyonu Başkanlık Divanı, söz konusu dilekçeler için kanun olarak düzenlenmelerinde toplumsal yarar olup olmadığına ilişkin inceleme yapmayı gerekli görürse, bu dilekçeleri Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu gündemine almaktadır. Bu dilekçelere ilişkin kararlar olumsuz olsa bile TBMM İçtüzüğü’nün 118. maddesi⁸⁰ gereği milletvekilleri ile paylaşılmaktadır. Olumlu olmaları hâlinde ise ayrıca gö-

77 5/3/1973 tarihli ve 584 Karar numaralı Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, <https://www.tbmm.gov.tr/docs/ictuzuk.pdf>, Erişim Tarihi: 31.05.2022.

78 İbare, “116/3” şeklinde olmalıdır.

79 “*Komisyon Başkanlık Divanı, bu kararlarını bastırır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine dağıtır. Dağıtım tarihinden itibaren onbeş gün içinde itiraz olunmayan Başkanlık Divanı kararları kesinleşir ve durum dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.*”

80 “*Komisyon Genel Kurulu kararlarının dağıtılması*
MADDE 118- Komisyon Başkanlık Divanı, Komisyon Genel Kurulunca alınan kararları bastırır; bütün milletvekillerine dağıtır ve gereği için Cumhurbaşkanını yardımcıları ile bakanlara gönderir.”

rüşte yer alan 116. maddenin üçüncü fıkrası⁸¹ hükmü uygulanmakta ve bu kararlar TBMM Başkanlığı ve ilgili bakanlıkla da paylaşılmaktadır.⁸²

Sonuç olarak TBMM Başkanlığına dilekçe hakkının kullanılması bağlamında sunulan ve yeni bir kanun yapılması veya kanun değişikliği talebi içeren herhangi bir dilekçeden milletvekillerinin haberdar olmaması söz konusu değildir. 2020 yılında Dilekçe Komisyonu tarafından “Yasama Kalitesinin Artırılmasında Dilekçe Hakkı Çalıştayı” düzenlenmiş ve dilekçe hakkının kullanımının “yasamaya etkisi” üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu Çalıştay’da Parlamenter Hükümet Sistemi’nden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmesiyle birlikte yasama ile yürütme arasındaki ayrımın kesinleşmesi ve yürütmenin kanun yapım sürecinde rolünün zayıflaması nedeniyle kanun teklif etme yetkisini haiz milletvekilleri için bilgi edinme yollarının önem kazandığı vurgulanmıştır.⁸³

Ancak şu da belirtilmelidir ki Dilekçe Komisyonunun yeni bir kanun yapılması veya bir kanun değişikliğine ilişkin olarak öneri geliştirebilmesi ve milletvekillerini bilgilendirebilmesi için tetikleyici mekanizma “dilekçe hakkının kullanılması”dır. Bu da Anayasa ve 1/11/1984 tarihli ve 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun uyarınca Türk vatandaşları ile karşılıklılık esası gözetilmek ve dilekçelerinin Türkçe yazılması kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancıların kullanabilecekleri bir haktır. Bu bağlamda AYM tarafından; bir bireysel başvuru neticesinde bir uygulamanın Anayasa’ya uygun hâle getirilmesi için yeni bir kanun yapılması veya bir kanun değişikliği gerektiği kanaatine varılırsa, kararlarında başvuru/başvuruculara Dilekçe Komisyonuna başvurularının tavsiye edilmesi düşünülebilir. Aksi hâlde, TBMM’ye çağrı gideriminin işlevsel hâle getirilmesi amacıyla Dilekçe Komisyonunun AYM’nin uygulamalarına dâhil edilebilmesi için Anayasa’nın, 3071 sayılı Kanun’un veya TBMM İçtüzüğü’nün değiştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde Komisyon’un yetki ve görevlerinin veya dilekçe hakkının kapsamının genişletilmesi suretiyle TBMM’ye çağrı giderim kararları işlevsel hâle getirilebilir.

2.2.2. TBMM’ye Çağrı Kararları Bakımından Uluslararası Anlaşmalara Benzer Bir Uygulama Getirilmesi

Uluslararası anlaşmalara dair uygun bulma kanun tekliflerinin TBMM Baş-

81 “Komisyon Başkanlık Divanı; görüşülemeyeceğini karara bağladığı dilekçelerden, kanun olarak düzenlenmelerinde toplumsal yarar gördüklerinin birer örneğini Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ve bilgi için Cumhurbaşkanlığına gönderir.”

82 *Dilekçe Komisyonu Karar Cetvelleri*, http://tbmm.intranet/dilekce_komisyonu/dilekce_komisyonu.htm Erişim Tarihi: 12.05.2022.

83 *Dilekçe Komisyonu, Yasama Kalitesinin Artırılmasında Dilekçe Hakkı Çalıştayı*, TBMM Yayınları, Ankara, 2020, s. 7.

kanlığına sunulmasına benzer bir prosedürün geliştirilmesine ilişkin öneri yine Kılıç tarafından ortaya atılmıştır.⁸⁴ Buna göre, Anayasa Mahkemesince yapılan bu çağrının TBMM Başkanı tarafından kanun teklifi olarak sunulması⁸⁵ bu giderim yoluna işlevsellik kazandırabilecektir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte değiştirilen Anayasa hükümleri ile TBMM İçtüzüğü'nün uyumlaştırılması amacıyla yapılan İçtüzük değişikliklerinden biri de İçtüzük'e onaylanmaları TBMM'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlı olan uluslararası anlaşmaların Cumhurbaşkanınca TBMM Başkanlığına genel gerekçesiyle birlikte sunulacağına ilişkin bir hüküm eklenmesidir (90. madde). Bu hükümle uluslararası anlaşmaların kanun teklifi hâline getirilmesi prosedürünün düzenlenmesi amaçlanmıştır.

Bu prosedüre göre; TBMM Başkanı, Cumhurbaşkanınca TBMM Başkanlığına genel gerekçesiyle birlikte sunulan uluslararası anlaşmaları gelen kâğıtlar listesinde yayımlar. Bu yayımdan itibaren her milletvekili bu anlaşmaların onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun teklifi verebilmektedir. Ancak Kılıç'ın da dikkat çektiği gibi⁸⁶ söz konusu kanun tekliflerinin TBMM Başkanı'nca TBMM Başkanlığına sunulduğu görülmektedir. Mevzuatta bu yönde bir zorunluluk olmamakla birlikte ve aynı uluslararası anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına dair bir kanun teklifinin başka bir milletvekili tarafından da verilmesine ilişkin herhangi bir engel bulunmamasına rağmen ilgili hüküm bu şekilde uygulanmaktadır. Kılıç'a göre TBMM'ye çağrı yapıldıktan sonra da benzer şekilde bir uygulama geliştirilmeli, TBMM Başkanı tarafından gerekli mevzuat çalışması yapılmalı ve ilgili kanun teklifi TBMM Başkanlığına sunulmalıdır.⁸⁷

Kılıç tarafından "benzetilen" bu iki durumun birbirinden çok farklı olduğu belirtilmelidir. Öncelikle uluslararası anlaşmalar Cumhurbaşkanlığınca TBMM Başkanlığına sunulmaktadır. TBMM'ye çağrı kararları ise AYM tarafından TBMM'ye gönderilmektedir. Cumhurbaşkanı, TBMM'ye uluslararası anlaşmalara ilişkin tezkereleri sunarken bu yetkiyi Anayasa'dan ve TBMM İçtüzüğü'nden almaktadır. AYM ise TBMM'ye çağrı uygulamasını kendi takdirleriyle başlatmıştır. Söz konusu kararların TBMM'ye gönderilmesine ilişkin herhangi bir hukuksal mekanizma öngörülmemiştir.⁸⁸ Örneğin bu yönde karar vermeyi bırakması hâlinde bu durum AYM adına herhangi bir sorumluluğa yol açmayacaktır. Ayrıca, TBMM Başkanı'nca sunulan bu kanun teklifleri ile AYM'nin "çağrı" kararı uyarınca sunulacak bir kanun teklifi arasında bunların mahiyeti bakımından da farklılık bulunmaktadır.

84 Kılıç, "Anayasa Mahkemesinin...", s.122-123.

85 a.k., s.120.

86 a.k., s. 120.

87 a.k., s. 120.

88 Seyit, "Anayasa Mahkemesinin...", s. 45.

“Uygun bulma kanun teklifleri”; yasama organının, uluslararası alanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni temsil eden yürütme organınca imzalanan ve Anayasa’da “kanunlaşması gerektiği” belirtilen uluslararası anlaşmaların iç hukuka etki edebilmesi amacıyla “onaylanması” faaliyetine aracılık eder. Bu onaylama, Türkiye Cumhuriyeti’nin diğer devletler ve uluslararası örgütlerle uluslararası ilişkilerinin yürütülebilmesi amacıyla zaruridir. Yürütmenin uluslararası alanda “attığı imzalar” tabiri caizse “karşılıksız çıkarsa”, başka bir ifadeyle, bu uluslararası anlaşmaların onaylanmaması hâlinde Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası alanda itibarının zedelenmesi ve güvenilirliğinin sarsılması söz konusu olabilecektir. Bu nedenle TBMM Başkanı’nın Cumhurbaşkanlığına TBMM Başkanlığına sunulan uluslararası anlaşmalara ilişkin inisiyatif alıp bunları düzenli bir şekilde kanun teklifi olarak TBMM Başkanlığına sunmayı “görev edinmesi” doğaldır. Ancak Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan çağrılara konu kanun teklifleri; mevzuata hüküm eklenmesi, mevzuatta yer alan bazı hükümlerin değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılmasına ilişkin “standart” tekliflerdir. Burada, benzetilmeye çalışılan uygulamada olduğu gibi “görev edinilmesi gereken” bir durum bulunmadığı düşünülmektedir. Yine de TBMM Başkanı isterse yine inisiyatif alıp, her milletvekilinin Anayasa’dan aldığı yetki uyarınca yapabileceği gibi, AYM çağrılarını üzerine gerekli görülen kanun teklifini TBMM Başkanlığına sunabilir. Ancak bu çağrılarının “karşılanmasına” ilişkin olarak TBMM Başkanı’na bir görev ve sorumluluk verilmesi gerektiği düşünülüyorsa bunun için Anayasa’nın ve/veya TBMM İçtüzüğü’nün değiştirilmesi gerekmektedir. Çünkü iade yazılarında da belirtildiği üzere TBMM Başkanlığının hâlihazırda böyle bir görevi bulunmamaktadır.

2.2.3. TBMM’ye Çağrı Kararlarının Genel Kurulda Duyurulması

Seyit, TBMM’ye çağrı kararlarının işlevsel hâle getirilmesi amacıyla bunlara ilişkin bildirimlerin Genel Kurulda duyurulması önerisini getirmiştir.⁸⁹ Öneriye göre, bu kararlara işlevsellik kazandırılması tarihsel yorum yöntemiyle sağlanabilecektir. Şöyle ki parlamentonun geçmiş uygulamalarında mülga 22/4/1962 tarihli ve 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun’un 50. maddesi uyarınca yasama meclisleri başkanlıklarına gönderilen Anayasa Mahkemesi Başkanlığı tezkereleri, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurullarında gündemin “*Başkanlığın Genel Kurula Sunuşları kısmında*” bilgiye sunulduğundan ve hâlihazırda parlamentonun hafızasında yer etmiş böyle bir uygulama varken bunun tekrar hayata geçirilmesi suretiyle söz konusu kararlar işlevsel hâle getirilebilecektir.⁹⁰ Bahsi geçen hüküm aşağıdaki gibidir:

89 Seyit, “Anayasa Mahkemesinin...”, s. 46.

90 a.k., s. 46.

“Anayasa Mahkemesi, bir kanun veya içtüzüğün veya bunların belirli hükümlerinin iptali halinde meydana gelecek olan boşluğu, kamu düzenini tehdit edici mahiyette görürse 3 üncü fıkra hükmünü uygular ve boşluğun doldurulması için yasama meclisleri başkanlıkları ile Başbakanlığı durumdan haberdar kılar.”⁹¹

Seyit, yasama sürecini olumlu etkileyeceğini düşündüğünden bu uygulamanın tekrar hayata geçirilmesi amacıyla, 6216 sayılı Kanun’a yukarıdakine benzer bir hüküm eklenmesini önermiştir.⁹² Söz konusu mülga hüküm, Anayasa Mahkemesinin iptal edilen bir hükme ilişkin kararının yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırdığı durumlarda -aynı hükümde sözü geçen 3. fıkra uyarınca- bu durumu TBMM’nin bilgisine sunmasına ilişkindir. Seyit’e göre; bu mülga hüküm sebebiyle “Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda, gündemin Başkanlığın Genel Kurula Sunuşları kısmında Anayasa Mahkemesi Başkanlığı tezkerelerinin bilgiye sunulduğu çokça örnek bulun”duğundan TBMM’ye çağrı kararları bakımından da benzer bir uygulama getirilebilir.⁹³ Böylelikle çağrı kararlarının TBMM Başkanlığına gönderilmesine hukuki dayanak oluşturulmuş olur ve kararlar TBMM Başkanlığınca Genel Kurulda bilgiye sunulabilir.⁹⁴ Bu sayede TBMM’ye çağrı kararları işlevsel hâle gelebilecektir.

TBMM Başkanlığı, yasama ve yargı organları arasındaki ilişkilerin yürütülmesine aracılık etmektedir.⁹⁵ Bu aracılık faaliyeti kapsamında da yargı organından gelen bazı istem ve bilgileri Genel Kurulun bilgisine sunmaktadır.⁹⁶ Bu “bilgiye sunma” Genel Kurul Gündeminin “Başkanlığın Genel Kurula Sunuşları” kısmında yapılmaktadır.⁹⁷ Dolayısıyla bu kısım; Anayasa, kanunlar ve İçtüzük gereği bazı mahkeme kararlarının TBMM Başkanlığı tarafından milletvekillerinin bilgisine sunulduğu kısımdır.⁹⁸ Seyit’e göre; TBMM’ye çağrı kararlarına kanuni dayanak sağlanması suretiyle söz konusu kararlar TBMM Başkanlığınca Genel Kurulun bilgisine sunulabilecek ve böylelikle bu kararlar işlevsel hâle gelebilecektir.

Öncelikle belirtilmelidir ki Seyit tarafından bahsedilen “işlevsellik”, kararların

91 Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11091.pdf>, Erişim Tarihi: 13.09.2022.

92 Seyit, “Anayasa Mahkemesinin...”, s. 46.

93 a.k., s. 46.

94 a.k., s. 46.

95 Fahri Bakırcı, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar*, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s. 90.

96 a.k., s. 90.

97 a.k., s. 90.

98 Fahri Bakırcı, “TBMM Genel Kurulunun Birleşimi ve Gündemi Üzerine”, *Ergun Özbudun’a Armağan*, Cilt 2: Anayasa Hukuku, (Ed: Serap Yazıcı; Kemal Gözler; Ece Göztepe), Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 102.

“iade edilmemesine” yönelik bir anlama gelmektedir. Bu önerinin uygulanması hâlinde artık TBMM’ye çağrı kararları TBMM Başkanlığınca iade edilmeyecek ve Genel Kurulun bilgisine sunulacaktır. Ancak söz konusu kararlar; Anayasa Mahkemesinin çevrim içi platformlarında duyurulmakta, hakkında basın açıklanmaları yapılmakta, Resmî Gazete’de yayımlanmakta ve TBMM Başkanlığına bildirilmektedir. TBMM’ye çağrı kararlarının ayrıca Genel Kurulda okutulmasının milletvekillerini -tekrar- bilgilendirmekten öteye gitmeyeceği ve pratikte bir “giderim” ile sonuçlanmayacağı düşünülmektedir. Daha önce belirtildiği üzere TBMM’ye çağrı kararları ile amaçlanan yalnızca milletvekillerini bilgilendirmek olsa, söz konusu kararlar milletvekillerinin kendilerine gönderilirdi. Ancak Anayasa Mahkemesince TBMM’ye çağrı kararları ile amaçlanan bir mevzuat çalışmasının tetiklenmesi ile Anayasa’ya aykırılığın giderilmesi (yapısal sorunun çözülmesi) olduğundan söz konusu önerinin “işlevsel” bir sonuca ulaşmak için uygun bir yol olmadığı düşünülmektedir.

2.2.4. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun “Kanun Değişikliği Önerme Yetkisi” Bağlamında Etkinleştirilmesi

AYM kararlarının icrası kapsamında İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun (İHİK) etkinleştirilmesi önerisi TBMM’ye çağrı uygulamasının başlatılması önerisini de ortaya atan Karan tarafından ileri sürülmüştür.⁹⁹ İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 5/12/1990 tarihli ve 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu ve Anayasa ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi çok taraflı uluslararası belgelerde belirlenmiş bulunan insan hak ve hürriyetleri ile uluslararası alanda genel kabul gören insan hakları kapsamında faaliyet göstermek üzere kurulmuştur.¹⁰⁰ İnsan hakları konusunun Türkiye ve uluslararası toplum için önemine binaen İHİK’e, diğer komisyonlarda olmayan “olağanüstü” bir yetki verilmiştir.

İHİK’in görevlerinden biri, Türkiye’nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla Anayasa, diğer mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri tespit etmek ve bu amaçla yasal düzenlemeler önermektir.¹⁰¹ Bu görevin gerçekleştirilmesi için Komisyona verilen yetkilerden “yasal düzenleme önerme” yetkisi, TBMM’ye çağrı uygulamasıyla AYM’nin ulaşmaya çalıştığı; yasama organının harekete geçirilmesi ve

99 Karan, “Bireysel Başvuru...”, s. 62.

100 5/12/1990 tarihli ve 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3686&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 01.06.2022.

101 Bkz. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu-Madde 4/1-b.

ilgili konuda yasal düzenleme yapılması hedefleriyle benzerliği yönünden çarpıcıdır. Ayrıca İHİK ve AYM'nin -bireysel başvurular çerçevesindeki- faaliyet konularının da keşiştiği görülmektedir.

Yukarıda değinildiği gibi İHİK, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi metinlerde belirtilen insan hak ve hürriyetleri ile uluslararası alanda genel kabul gören insan hakları kapsamında faaliyet göstermektedir. AYM'nin bireysel başvurular açısından faaliyet konusu ise kişinin Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin, kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasının incelenmesidir. Dolayısıyla AYM, bireysel başvuru incelemesi neticesinde bir uygulamanın Anayasa'ya uygun hâle getirilmesi için yeni bir "kanun yapılması" gerektiği kanaatine vardığında, gerekli mevzuat değişikliğinin yapılması -yasal düzenleme önerme yetkisi kapsamında- İHİK'in görev alanına girmektedir. Bu nedenle TBMM'ye çağrı yapıldığı durumlarda -veya resen- Komisyonun harekete geçip bu yönde bir çalışma yapması beklenebilir.

Ancak, her ne kadar İHİK'e 3686 sayılı Kanun'la "olağanüstü" bir yetki verilmiş olsa da Komisyon bu yetkisini kullanmamaktadır. Diğer Komisyonlar gibi "konuya özgü" kurduğu alt komisyonlar aracılığıyla çalışmalarını sürdürmektedir.¹⁰² Komisyonda görevli yasama uzmanlarının genel görüşü, hükmün uygulanmasının Komisyonun takdirinde olduğudur. Bu takdirde de İHİK'in sahip olduğu "yasal düzenleme önerme" yetkisi bağlamında, Komisyonca alınan bir karar doğrultusunda kanun teklifi hazırlanabileceği düşünülmektedir. Her ne kadar bir komisyonun kanun teklif etmesi Anayasa'ya uygunluk yönünden tartışmalı olsa da

102 Komisyon bu görevini, Kanunu'ndan aldığı yetkiyle alt komisyonlar kurmak suretiyle gerçekleştirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu-Madde 6/2. Örneğin; 27. Yasama Dönemi'nde Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu, Çocuk Hakları Alt Komisyonu, Göç ve Uyum Alt Komisyonu kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu-Alt Komisyonlar, <https://www.tbmm.gov.tr/ihitaskomisyonlariinsanhaklari-alt-komisyonlar>, Erişim Tarihi: 05.05.2022. Bu Alt Komisyonlar genellikle konu odaklı olarak çalışmaktadır. Örneğin; Çocuk Hakları Alt Komisyonu, "çocuk haklarına yönelik şiddet, kurumsal ceza, çocuk adaleti, bakım altındaki çocuklar, okula devam ve okulu bırakma oranları, engelli çocuklar, çocuk işçiliği gibi çocuk haklarının farklı yönleriyle ilgili sistematik veri toplama mekanizmalarının olması gerekliliği, (...)" konularında çalışmak ve gerekli görüldüğü takdirde mevzuat değişikliği önermek üzere kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çocuk Hakları Alt Komisyonu, <https://www.tbmm.gov.tr/ihitaskomisyonlariinsanhaklari-alt-komisyon-cocuk>, Erişim Tarihi: 17.06.2022. Belirlediği alanlarda çalışmak ve gerekli gördüğü mevzuat değişikliklerini önermek için de İHİK, görevleri ile ilgili olarak hazırladığı raporları TBMM Başkanlığına sunar. Bu raporlar Danışma Kurulunun görüş ve önerisi ile Genel Kurul gündemine alınabilir ve okunmak suretiyle veya üzerinde görüşme açılarak bilgi edinilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu-Madde 6/3.

bir kanun teklifini oluşturma iradesinin Komisyonca alınan bir karar neticesinde olmasına anayasal bir engel bulunmamaktadır. Böyle bir durumda, Komisyonca alınan karar ve bu kararın alınmasının nedenleri gerekçesine yansıtılmak suretiyle hazırlanan bir kanun teklifinin, Komisyon Başkanı -ve/veya Komisyon Başkanlık Divanı, Komisyon üyeleri ile diğer milletvekilleri- tarafından imzalanıp TBMM Başkanlığına sunulabileceği düşünülmektedir.

Ancak bu hâlde bile TBMM’ye çağrı kararlarının işlevsellik kazanabilmesi için ek bir uygulama getirilmelidir. Çünkü aslında İHİK’i, olağanüstü yetkisini kullanması için “harekete geçirilmeye” gerek bulunmamaktadır. Komisyon, bu konuda resen harekete geçecek yetkiye sahiptir. Bu ek uygulama; İHİK tarafından daimi bir “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının İzlenmesi Konulu Alt Komisyon” veya “TBMM’ye Çağrı Kararlarının İzlenmesi Alt Komisyonu” ve benzerinin kurulması şeklinde olabilir. Bu durumda TBMM Başkanlığına gönderilen “çağrı kararları” iade edilmeyip TBMM Başkanlığınca bilgilendirme amaçlı olarak bu Alt Komisyona -dolayısıyla İHİK’e- gönderilebilecektir. Bu durumda Alt Komisyon; faaliyet konuları kesişen, biri yasama organında diğeri yargı organında bulunan iki kurum arasında köprü vazifesi görecektir. Diğer bir seçenek de Anayasa Mahkemesinin, 3686 sayılı Kanun uyarınca İHİK’e verilen bu özel yetkiye dayanarak, TBMM’ye çağrı kararlarını TBMM Başkanlığına değil, doğrudan İHİK’e göndermesidir. Her iki durumda da TBMM’ye çağrı kararları, mahiyetine uygun şekilde, “sorun giderici ve tetikleyici” bir mekanizma olarak işlevsellik kazanabilecektir.

SONUÇ

TBMM’ye çağrı yapılması, öğretide hâlihazırda tartışılmaktayken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçiş ile birlikte Anayasa Mahkemesi, yeni bir “giderim” türü olarak “TBMM’ye çağrı” kararları vermeye başlamıştır. AYM’nin, bu giderim türüne ilişkin kararlar ile TBMM’ye çağrı yaparak, bir bireysel başvuruya “dolaylı olarak” konu olan yasama işleminin Anayasa’ya aykırı olduğunun yahut yine Anayasa uyarınca bir yasama işlemi olması gerekirken mevzuatta boşluk olduğunun tespit edilmesi ve benzeri durumlarda gereken mevzuat çalışmasının yasama organınca başlatılması ve yapısal sorunun çözülmesini amaçladığı görülmüştür. Ancak, TBMM Başkanlığına gönderilen bu kararlar, TBMM Genel Sekreterliğince Anayasa Mahkemesine iade edildiğinden bir “giderim” türü olarak nitelendirilen bu kararların, AYM’nin öngördüğü şekilde bir işlevi bulunmadığı değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışma’da ayrıca bu kararların “filiyatta” işlevsel olup olmadığı da “başarı oranı” üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kararlara konu 11 yapısal

sorun incelenmiş, bunlardan yalnızca biri için yasama organının harekete geçtiği görülmüştür. Diğer 10 karara ilişkin bir “kanun değişikliğine” ise rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında on birde bir oranının etkili bir mekanizmaya işaret etmediği ve kararların yalnızca Resmî Gazete’de yayımlandığı takdirde yasama organının yine de harekete geçip geçmeyeceğine ilişkin yorum yapmanın doğru olmayacağı kanaatine varılmıştır. Ancak bu giderim yolunun hem yasama organı açısından iade ile sonuçlanması hem de başarı oranı birlikte değerlendirildiğinde TBMM’ye çağrı kararlarının yasama organına bildirilmesinin mevcut durumda işlevsiz olduğu tespiti yapılmıştır.

Ayrıca TBMM’ye çağrı kararlarına işlevsellik kazandırılması için öğretilerde ortaya atılan Dilekçe Komisyonunun “bilgilendirme yetkisi” bağlamında çözüm üretilmesi, TBMM’ye çağrı kararları bakımından uluslararası anlaşmalara benzer bir uygulama getirilmesi, TBMM’ye çağrı kararlarının Genel Kurulda duyurulması ve İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun “kanun değişikliği önerme yetkisi” bağlamında etkinleştirilmesi önerileri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ilk üç önerinin hayata geçirilebilmesi için çeşitli mevzuat değişikliklerinin gerektiği ortaya çıkmıştır.

Dilekçe Komisyonunun etkili olduğu bir sistem geliştirilebilmesi için Anayasa’nın, 3071 sayılı Kanun’un veya TBMM İçtüzüğü’nün değiştirilmesi gerekmektedir. Çünkü Dilekçe Komisyonunun yeni bir kanun yapılması veya bir kanun değişikliğine ilişkin olarak öneri geliştirebilmesi ve milletvekillerini bu konuda bilgilendirebilmesi için tetikleyici mekanizma “dilekçe hakkının kullanılması”dır. Bu nedenle ancak gerekli mevzuat değişikliğiyle Komisyonun yetki ve görevlerinin veya dilekçe hakkının kapsamının genişletilmesi suretiyle yeni bir sistem kurulabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

TBMM’ye çağrı kararları bakımından uluslararası anlaşmalara benzer bir uygulama getirilmesi içinse; TBMM Başkanı’nın uluslararası anlaşmalar için aldığı gibi bir inisiyatifi TBMM’ye yapılan çağrılar için almadığı görüldüğünden, ancak bir Anayasa veya İçtüzük değişikliği ile TBMM Başkanı’na bir görev yüklenmesi suretiyle çağrı kararlarının işlevsel hâle getirilebileceği değerlendirilmiştir. Çünkü iade yazılarında da belirtildiği gibi; Anayasa gereği, milletvekilleri kanun teklif etmeye zorlanamaz.

TBMM’ye çağrı kararlarının Genel Kurulda okunması önerisinde ise önerinin kendisi mevzuat değişikliğine ilişkindir. Buna göre; eskiden Anayasa Mahkemesi Başkanlığı tezkerelerinin Genel Kurulda okunmasına ilişkin benzer bir hükmün 6216 sayılı Kanun’a eklenmesi suretiyle çağrı kararlarına hukuksal dayanak sağlanabilecek ve bunlar TBMM Başkanlığınca Genel Kurulun bilgisine sunulabilecektir. Ancak, Anayasa Mahkemesinin çevrimiçi platformlarında duyurulan, haklarında basın açıklanması yapılan, Resmî Gazete’de yayımlanan ve TBMM

Başkanlığına bildirilen söz konusu kararların ayrıca Genel Kurulda okutulmasının pratikte bir “giderim” ile sonuçlanmayacağı değerlendirilmiştir. Bu nedenle de söz konusu önerinin “işlevsel” bir sonuca ulaşmak için uygun bir yol olmadığı değerlendirilmiştir. Çünkü Çalışma’da vurgulandığı üzere, TBMM’ye çağrı kararları ile amaçlananlar, Anayasa’ya aykırılığın giderilmesi (yapısal sorunun çözülmesi) ile TBMM Başkanlığınca bir mevzuat çalışmasının tetiklenmesidir.

Ancak dördüncü öneri olan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun “kanun değişikliği önerme yetkisi” bağlamında etkinleştirilmesi önerisi incelendiğinde; AYM tarafından bireysel başvuru incelemesi neticesinde bir uygulamanın Anayasa’ya uygun hâle getirilmesi için yeni bir “kanun yapılması” gerektiği kanaatine varıldığında, gerekli mevzuat çalışmasının yapılmasının hâlihazırda -3686 sayılı Kanun uyarınca- İHİK’in görev alanına girdiği görülmüştür. Ayrıca İHİK’in sahip olduğu “yasal düzenleme önerme” yetkisi bağlamında, Komisyonca alınan bir kararla TBMM’ye çağrı kararları doğrultusunda kanun teklifi düzenlenebileceği değerlendirilmiştir. Her ne kadar bir Komisyonun kanun teklif etmesi Anayasa’ya uygunluk yönünden tartışmalı olsa da bir kanun teklifini oluşturma iradesinin Komisyonca alınan bir karar neticesinde gerçekleşmesinin önünde anayasal bir engel bulunmamaktadır. Böyle bir durumda, Komisyonca alınan karar ve bu kararın alınmasının nedenleri gerekçesine yansıtılmak suretiyle hazırlanan bir kanun teklifinin, Komisyon Başkanı tarafından imzalanıp TBMM Başkanlığına sunulabileceği düşünülmektedir.

Ancak bu hâlde bile TBMM’ye çağrı kararlarının işlevsel hâle getirilebilmesi için ek bir mekanizmanın gerektiği kanaatine varılmıştır. Çünkü aslında İHİK’in çalışmalarının bu yönde gerçekleştirilmesi için “tetikleyici” bir mekanizmaya ihtiyacı yoktur. Komisyon, resen harekete geçebilir. Bu nedenle bir alt komisyon kurulması ve AYM’nin bireysel başvurulara ilişkin faaliyetlerinin bu alt komisyonca izlenmesi durumunda TBMM Başkanlığının bu çağrı kararlarını “bilgilendirme” amaçlı olarak söz konusu alt komisyona iletebileceği değerlendirilmiştir.

Çalışma’da ayrıca Anayasa Mahkemesinin “uygulamasını” değiştirmesinin de söz konusu kararlara işlevsellik sağlayabileceği değerlendirilmiştir. Buna göre AYM’nin TBMM’ye çağrı kararlarını, 3686 sayılı Kanun dayanak gösterilmek suretiyle, İHİK’e gönderebileceği düşünülmektedir. Her iki durumda da TBMM’ye çağrı kararları, mahiyetine uygun şekilde, “sorun giderici ve tetikleyici” bir mekanizma olarak işlevsellik kazanabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Bakırcı, Fahri, “TBMM Genel Kurulunun Birleşimi ve Gündemi Üzerine”, *Ergun Özbudun’a Armağan*, Cilt 2: Anayasa Hukuku, (Ed: Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Ece Göztepe), Yetkin Yayınları, Ankara, 2008.
- Bakırcı, Fahri, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar*, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.
- Dilekçe Komisyonu, *Yasama Kalitesinin Artırılmasında Dilekçe Hakkı Çalıştayı*, TBMM Yayınları, Ankara, 2020.
- Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Cilt 2, Bursa, 2011.
- Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2019.
- Kaplan, Recep, “Bireysel Başvuruda Konu Bakımından Yetki Kriteri”, *Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi*, (Ed.: Muharrem İlhan Koç; Recep Kaplan), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2017.
- Kaplan, Recep, “Kanuna Karşı Bireysel Başvuru”, *Bireysel Başvuru İncelemeleri*, (Ed: Musa Sağlam, Serdar Güleler, Recep Kaplan), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2013.
- Karan, Ulaş, *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2018.
- Turabi, Selami, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

Makaleler

- Oder, Bertil Emrah, “Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasa’nın Yorumuna Etkileri”, Anayasa Mahkemesi’nin 56. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen “Bireysel Başvurunun 5. Yılına Değerlendirilmesi” Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 2018.
- Çekiç, Onur, “Türk Parlamento Hukukunda Yasama İşlemi Türleri ve Diğer (İsimsiz) Yasama Türleri”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 12, 2009, ss. 107-135.
- Göztepe, Ece, “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:32, Sayı:1, 2016, ss. 93-188.
- Göztepe, Ece, “Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Anayasa Mahkemesi’nin

Doğrudan ve Dolaylı ‘Çağrı Kararları’ Üzerine Bir İnceleme”, *Anayasa Yargısı*, Cilt: 38, Sayı: 1, 2021, ss. 43-83.

Göztepe, Ece, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011, ss. 13-40.

Kılıç, Abbas, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Bildirilmesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 38, Sayı: 1, 2021, ss. 85-126.

Saldırım, Mustafa, “Bireysel Başvuru Açısından Yüksek Mahkeme Kararlarının Uyumlaştırılması Sorunu”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:33, Sayı: 1, 2016, ss. 159-175.

Diğer Kaynaklar

Göztepe, Ece, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar)*, Panel, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011, ss. 32-66.

Karan, Ulaş, “Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar-Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme”, Rapor, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2017.

Seyit, Günal, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvurular Hakkında Verdiği İhlal Kararlarının Yasama Sürecine Etkisi”, Mütalaa, *Yasama Bülteni*, Sayı:4, 2019, Ankara, ss. 44-46.

Şahbaz, İbrahim, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Olası Sorunlar”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar)*, Panel, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011.

Bağlantılar

5/3/1973 tarihli ve 584 Karar numaralı Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, <https://www.tbmm.gov.tr/docs/ictuzuk.pdf>, Erişim Tarihi: 31.05.2022.

21/4/1987 tarihli ve 19438 sayılı Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19438.pdf>, Erişim Tarihi: 01.06.2022.

27/9/1989 tarihli ve 20295 sayılı Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/>

- [arsiv/20295.pdf](#), Erişim Tarihi: 27.09.2022.
- 5/12/1990 tarihli ve 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3686&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 01.06.2022.
22. Dönem 2. Yasama Yılı Sıra Sayı: 430, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c048/tbmm22048083ss0430.pdf>, Erişim Tarihi: 28.10.2022.
23. Dönem 1. Yasama Yılı Sıra Sayı: 497, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss497.pdf>, Erişim Tarihi: 30.11.2019.
23. Dönem 5. Yasama Yılı Sıra Sayı: 696, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c097/tbmm23097080ss0696.pdf>, s. 10, Erişim Tarihi: 30.11.2019.
27. Dönem 1. Yasama Yılı 1. Birleşim Tutanağı, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c001/tbmm26001001.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2022.
- Anayasa Mahkemesi Resmî İnternet Sitesi-Bireysel Başvuru Basın Duyuruları, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/bireysel-basvuru-basin-duyurulari/sinir-disi-edilme-kararina-karsi-basvurulabilecek-etkili-bir-yargi-yolu-bulunmamasini-nedeniyle-etkili-basvuru-hakkinin-ihlal-edilmesi-ve-ihlalin-yapisal-sorundan-kaynaklanmasi-nedeniyle-pilot-karar-usulunun-benimsenmesi/>, Erişim Tarihi: 09.09.2022.
- Anayasa Mahkemesi Resmî İnternet Sitesi-Görev ve Yetkileri, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/bireysel-basvuru/>, Erişim Tarihi: 18.05.2022.
- Anayasa Mahkemesi Resmî İnternet Sitesi-Kararlar Bilgi Bankası, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Sonuc%5B%5D=7&Giderim%5B%5D=19&Giderim%5B%5D=20&Giderim%5B%5D=21&Giderim%5B%5D=22&KararBulteni=1>, Erişim Tarihi: 26.04.2022.
- Anayasa Mahkemesinin 15/11/2017 tarihli ve 153 sayılı Karar'ı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180207-7.pdf>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.
- Anayasa Mahkemesi-Yapısı, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/genel-sekreterlik/yapisi-ve-gorevleri/>, Erişim Tarihi: 18.05.2022.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi, https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_TUR.pdf, Erişim Tarihi: 30.11.2019.

Avrupa Konseyi Resmî İnternet Sitesi, <https://www.coe.int/tr/web/about-us/structure>, Erişim Tarihi: 10.05.2022.

Avrupa Konseyi Resmî İnternet Sitesi-Tavsiyeler, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805dd18e, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

Çocuk Hakları Alt Komisyonu, <https://www.tbmm.gov.tr/ihtisaskomisyonlariin-sanhaklari-alt-komisyon-cocuk>, Erişim Tarihi: 17.06.2022.

Dilekçe Komisyonu Karar Cetvelleri, http://tbmm.intranet/dilekce_komisyonu/dilekce_komisyonu.htm, Erişim Tarihi: 12.05.2022.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu-Alt Komisyonlar, <https://www.tbmm.gov.tr/ihtisaskomisyonlariin-sanhaklari-alt-komisyonlar>, Erişim Tarihi: 05.05.2022.

Mülga Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20059986.pdf>, Erişim Tarihi: 31.05.2022.

Parlamento Terimleri Sözlüğü, <https://www.tbmm.gov.tr/ParlamentoTerimleri-Sozluk>, Erişim Tarihi: 30.11.2019.

TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, *Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu)*, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, Erişim Tarihi: 10.05.2022.

TBMM Resmî İnternet Sitesi-Genel Kurulda Sandalye Dağılımı, <https://www.tbmm.gov.tr/SandalyeDagilimi>, Erişim Tarihi: 10.05.2022.

TBMM Resmî İnternet Sitesi-7196 sayılı Kanun, <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k7196.html>, Erişim Tarihi: 16.09.2022

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, Erişim Tarihi: 16.05.2022.

Venedik Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2004\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2004)024-e), Erişim Tarihi: 17.05.2022.

Bireysel Başvuru Kararlarına İlişkin Bağlantılar:

5/3/2013 Karar tarihli Gökhan Ünal Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/30>, Erişim Tarihi: 22.07.2022.

10/6/2015 Karar tarihli Ejder Bildik Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/8350?BasvuruAdi=+Ejder+Bildik>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

15/11/2018 Karar tarihli Ali Altürk ve Diğerleri Başvurusu, <https://kararlarbilgi->

- bankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/10022?BasvuruAdi=AL%C4%B0+ALT%-C3%9CRK, Erişim Tarihi: 17.05.2022.
- 2014/4705 numaralı ve 29/5/2014 Karar tarihli Youtube LLC Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruAdi=youtube>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.
- 2014/6548 numaralı ve 10/06/2021 Karar tarihli Hamit Yakut Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/6548>, Erişim Tarihi: 27.04.2022.
- 2015/6164 numaralı ve 20/06/2019 Karar tarihli Süleyman Başmeydan Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/6164>, Erişim Tarihi: 27.04.2022.
- 2016/1808 numaralı ve 22/01/2021 Karar tarihli Süleyman Kurtel Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/1808>, Erişim Tarihi: 27.04.2022.
- 2016/5903 numaralı ve 10/3/2022 Karar tarihli Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. ve Diğerleri Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/5903>, Erişim Tarihi: 20.09.2022.
- 2016/22418 numaralı ve 30/05/2019 Karar tarihli Y. T. Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/22418>, Erişim Tarihi: 27.04.2022.
- 2017/34596 numaralı ve 29/12/2020 Karar tarihli Sabri Uhrağ Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/34596>, Erişim Tarihi: 27.04.2022.
- 2017/40089 numaralı ve 05/03/2020 Karar tarihli Bedrettin Morina Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/40089>, Erişim Tarihi: 27.04.2022.
- 2018/3296 numaralı ve 30/06/2021 Karar tarihli Malaklar İnşaat Taahhüt Gıda Maden Sanayi ve Ticaret A.Ş. (2) Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/3296>, Erişim Tarihi.
- 2019/42965 numaralı ve 15/3/2022 Karar tarihli Mustafa Hazım Mohammed Mohammed Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/42965?KelimeAra%5B%5D=yasama&KararTuru%5B%5D=3>, Erişim Tarihi: 10.05.2022.
- 26/3/2013 Karar tarihli Ahmet Soysal Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/237?BasvuruAdi=Ahmet+Soysal>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.
- 2018/14884 numaralı ve 27/10/2021 Karar tarihli Keskin Kalem Yayıncılık ve

Ticaret A.ř. ve Diğerleri Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/14884>, Erişim Tarihi: 27.04.2022.

5/3/2013 Karar tarihli Arif Guneř Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/837?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=837>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

Özgür Nikbay Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/507?BasvuruAdi=%C3%96zg%C3%BCr+Nikbay+>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

Serkan Acar Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1613?BasvuruAdi=Serkan+Acar&KararTuru%5B%5D=-3&Sonuc%5B%5D=11>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

Süleyman Erte Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/469>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

2021/58970 numaralı ve 5/7/2022 tarihli Nevriye Kuruç Başvurusu, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970>, Erişim Tarihi: 22.07.2022.

